

A társulás élén a szervizközpont szerepét az Állami Műszaki Könyvtár (Státní technická knihovna), konkrétan e könyvtár *Integrált Virtuális Könyvtára* (cseh és magyar betűszóval egyaránt *INVIK*) fogja ellátni. Az egyesítés által a műszaki-élettelenn természettudományi szakterületeken a dokumentum- és információellátás gyakorlatilag birtokába jut az ország vonatkozó – hagyományos és nem hagyományos – teljes könyvtári vagyonának, illetve az e vagyon optimális fejlesztéséhez szükséges jogszabványoknak.

Az új *Virtuális Politechnikai Könyvtár* (cseh és magyar betűszava egyaránt: *VPK*) és a régebbi *INVIK* a használók számára akként is lehetővé teszi az információforrásokhoz és a rájuk épülő szolgáltatásokhoz való hozzájutást, hogy a szolgáltató könyvtárat nem kell felkeresniük. Őket nevezi a cseh terminológia elektronikus vagy virtuális használóknak. Ezt a „státust” minden 18 éven felüli állampolgár és jogi személy (bizonyos felszerelés birtokában) megszerezheti magának. A feltétel: *szerződéskötés és használói számla nyitása*.

A használói számlának két része van: az egyik a könyvtár webszerverén biztosított *védett tér*, a másik a *folyószámla*. A védett térbe csak egyedi jelszóval lehet belépni. Szerzői és használói jogi funkciókat lát el. A folyószámla tartalmazza a használói befizetések és a szolgáltatási térítések mindenkor egyenlegét.

A *VPK* szolgáltatásai, akárcsak az *INVIK*-éi, két-félék. Egyrészt *közvetlen reprográfiai szolgáltatások*, amelyekhez elektronikus posta útján is hozzá lehet jutnia annak, aki nem óhajtja a *VPK* valamelyik intézményét felkeresni. A „mely könyvtárból kell/lehet teljesíteni a megrendelő kérését” kérdésre az Állami Műszaki Könyvtárban fejlesztett, nyil-

vánosan hozzáférhető lelőhely-katalógus „ad választ”. A szolgáltatások másrészt az *elektronikus információforrásokhoz való hozzáférést* biztosítják. Ezek bővülését a *VPK* licenccpolitikája segíti elő.

Az elektronikus posta a megrendelt szolgáltatásokat – mint standard szolgáltatásokat – 72 órán belül fogja teljesíteni. A postai küldés 7 napot vesz igénybe. Az expressz szolgáltatások többre kerülnek.

A *VPK* szolgáltatásai az *INVIK* szolgáltatásait tekintik mintának. Annál is inkább, mivel velük kapcsolatban már tekintélyes mennyiségű tapasztalat halmozódott fel.

Az *INVIK* (és majd a *VPK*) elektronikus szolgáltatásainak igénybevétele a használói oldalon az alábbiak meglétét feltételezi:

- megfelelő teljesítményű számítógép (PC esetén pl. min. 486 DX4, legalkalmasabb a Pentium min. 16 MB RAM);
- minőségi és gyors kapcsolódás az internethez, mivel nagyszámú adat átviteléről van szó;
- olyan webböngésző, amely http protokollal (javasolt a Netscape 3.0 és a fölött, de a Microsoft Internet Explorer 3.0 és a fölött is alkalmazható) rejtjelezett adatok átvitelére is képes;
- a PDF formátum számára Adobe Acrobat Reader 2.1 és feljebb;
- a GIFF és a JPEG formátum esetleges további feldolgozására megfelelő grafikai program (pl. shareware L-Viev Pro).

/BUDÍNSKÁ, Soňa: *Virtuálna polytechnická knižnica*. = *Knižnica*, 2. köt. 6. sz. 2001. p. 305–306.
BUDÍNSKÁ, Soňa: *INVIK – Integrovaná virtuálna knižnica STK, Praha*. = *Knižnica*, 2. köt. 6. sz. 2001. p. 307–308./

(Futala Tibor)

A VINITI ötven éve

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának intézetei között 1952. július 25-én jelent meg az INI (Institut naučnoj informacii – Tudományos Információs Intézet), amely 1955-ben *VINITI*-re, Vsesoúznij (újabbban Vserossijskij) institut naučnoj i tehnieskoj informacii-re, azaz *Össz-szövetségi (újabbban Összoroszországi) Tudományos-Műszaki Információs Intézetre* változtatta nevét. E néven vált fogalommá és világhírűvé, illetve az ország tudományos-műszaki információs rendszerének meghatározó összetevőjévé.

Létrejöttét A. N. *Nesmeánov* akadémikus, 1951 és 1961 között az Akadémia elnöke „harcolta ki” a szovjet párt- és állami szerveknél. Első igazgatója, lényegében „intézménnyé szervezője” D. Ú. *Panov* lett. Az intézmény fénykorát A. I. *Mihajlov* igazgatása alatt (1956–1986) alatt élte meg.

Most, hogy az ötvenedik évfordulón *Putyin* elnök is üdvözölte és méltatta a *VINITI* teljesítményeit a *Naučno-tehničeskáá informaciiá* mindkét sorozata emlékezésre és jövőkép készítésére kérte fel A. I.

Mihajlov két hajdani munkatársát és a szovjet informatikai alapvetésben (*Osnovy informatiki*, 1968 és *Naučnye komunikacii i informatika*, 1976) társszerzőjét, nevezetesen R. S. Gilárevskijt és A. I. Černyjt. A felkérés eredménye egy rendkívül részletes múltidézés, és egy kevésbé részletező jövőkép lett.

Alapításakor a VINITI feladatkörét a következőképpen határozták meg:

- kutatómunka a tudományos tájékoztatás módszereinek korszerűsítése érdekében;
- a nemzetközi szakirodalom egészét átfogó referálólapok készítése; 1953-tól a fizikai–matematikai, 1954-től a biológiai, geológiai–földrajzi és műszaki tudományok területén;
- egyéb tájékoztató kiadványok és bibliográfiák szerkesztése és közzététele;
- elemző szemlék készítése a szovjet és a világ-irodalom alapján különféle tudományágak-ágazatok helyzetéről és fejlődési trendjeiről;
- fordító és másolatküldő szolgálat.

Az intézet a feladatmeghatározást komolyan vette, s néhány éven belül minden irányban ért el eredményeket. Ennek ellenére több „szűk keresztmetszetet” érzekelték menet közben, aminek az lett a következménye, hogy bizonyos szolgálatok leváltak a VINITI-ről, s kisebb szervezetekben eredményesebben tevékenykedtek-tevékenykednek tovább. Így került sor – M. I. Levštein vezetésével – 1956-ban a PIK (kiadói kombinát) megszervezésére, 1967-ben a másolat-előállításnak a PIK-en belüli önállósítására, 1972-ben a fordító tevékenység új szervezetbe (VCP) helyezésére stb.

Kétségtelen, hogy a VINITI létezésének első szakaszában a *Referativnyj žurnallal* a (továbbiakban: RŽ) ért el „bombasikert”. Első négy sorozata (Asztromónia, Matematika, Mechanika és Kémia) 1953-ban jelent meg összesen 10 ezer példányban, és 13,4 ezer közleményt referált. 2001-ben 27 sorozata volt az RŽ-nek, amely 210 kötetben 1036 ezer közleményt dolgozott fel. A nemzetközi szaksajtó „csodájára járt” az RŽ eredményeinek, amelyek tartalmilag (a közölt referátumok „helyettesítették” az eredeti elolvasását) és mennyiségileg egyaránt meghaladták – túlszárnyalták – az analóg nyugati vállalkozásokat. Nem ok nélkül fordították le nyugati nyelvekre a szovjet referálási gyakorlat és csúcsteljesítményeinek jelentős részét.

Ráadásul az RŽ különféle sorozatai (köztük az informatikai sorozat) és speciális kötetei egy „triptichon” középső, négy hónapos átfutású részét tet-

ték/teszik ki. Előtte a kéthetes átfutású szignaletikus információ (*Ėkspress-informaciâ*) állt és áll, mögötte pedig az éves eredmény-összefoglalók, az *Itogi nauki i tehnikai* köteteinek hosszú sora (évente legalább 80–100 kötet, de 1990-ben 166, 1991-ben 160 kötet). Ez a struktúra a 70-es évek elejére teljesedett ki.

1995 óta valamennyi VINITI-kiadvány (az itt nem említettek változatos és nagy számosságú egyede is) hagyományos és elektronikus formában egyaránt megjelenik. Mindez az Assistent rendszer harmadik változatának köszönhető. (Az első két változat nem volt alkalmas adatbázis-kezelésre.)

A VINITI a hazai (5,9 ezer) és a nemzetközi (16,5 ezer) folyóirattermés különféle szempontú feltárása közben – mintegy – „igazat adott” J. Bernalnak, aki már 1948-ban felvetette, hogy nem minden tudományos cikket kell feltétlenül publikálni: a kevésbé közérdekűeket letétbe kellene helyezni, róluk bibliográfiai tájékoztatást adni, szükség esetén másolatot szolgáltatni belőlük. Az egyetértést tett követte: 1962-ben megszületett a tudományos dokumentumok letéti rendszere. 2001-ig 160 ezer kéziratot vett állományába.

Az intézet (bizonyos szervezeti bővüléssel) „beleszólt” a számítógépesítésbe is, ami a 60-as évek elejétől következett be. Tekintettel arra, hogy a Szovjetunióban nem volt számítógépes háttérpar, sokszor maga „bütykölt” a különféle fejlesztéseken, aminek eredményeként több felettebb hasznos termék született. Egyaránt voltak köztük másoló, olvasó, információkereső, fényszedő alkalmazások, és – persze – számítógépek is.

A feltételeket illetően a szovjet állam „kerül, amibe kerül” alapon járt el. 1975 és 1980 között például 20 ezer munkatársat foglalkoztatott az intézmény. Köztük 150 akadémikust, 1,3 ezer tudományok doktorát és 7 ezer kandidátust. E kollektívában voltak priusz nélküliek, „szilenciumra” ítélték, lágeret megjártak, de az államvédelemből és a hadseregből jöttek is.

A kiadói kombinát megalakulását követően (1957-ben) Luberecbe költözött, ami lehetővé tette kapacitásainak nagyfokú bővítését. Addig az RŽ példányainak egy részét az NDK-ban és Magyarországon állították elő.

A gépi fordítás terén elért részsikerek is rengeteg szellemi és pekuniális erőfeszítést tettek szükségessé.

Szerzőink kesernyésen emlékeznek meg a „szovjet informatika” sorsáról. Az történt vele, hogy a Mihajlov vezette „trojka” kezdetben nemcsak mérvadóan, hanem sikeresen is terjesztette véleményét az információról, ám a 80-as évek elején a nyugati világban számítógép-tudománynak értelmezett „informatique” a Szovjetunióban is használatba került, sőt – az oktatás révén – „kötelezővé” vált. Még szerencse, hogy addigra több kézikönyv, folyóirat (a Naučno-tehničeskaâ informaciâ két sorozata) állt az ekként felfogott diszciplína rendelkezésére, és a VINITI minősítő jogot is kapott az Állami Tudományos-Műszaki Bizottságtól. A továbbképzés ügyét a VINITI-ből kivált intézet, az Információs Munkatársak Továbbképző Intézete (IPKIR) vette gondozásába.

A Szovjetunió szétesését követő válságban (90-es évek eleje) szétesett a Szovjetunió tudományos-műszaki információs rendszere is, miközben egyes elemei úgy-ahogy tovább vegetáltak. A VINITI-nek ezt az időszakot viszonylag kis veszteségekkel sikerült átvészelnie. Ez nem utolsósorban az intézmény 1993-ban kinevezett új igazgatójának, Ū. M. Arskij akadémikusnak, előbb levelező tagnak, utóbb rendes tagnak köszönhető.

A 90-es évek közepén elindult a VINITI feladatainak újrafogalmazása, amit az tesz „pikánsá”, hogy közben beköszöntött az internet korszaka. Minek is kell lennie a jövőben a VINITI-nek – teszik föl a kérdést (kizárólag magánemberként) szerzőink. Válaszuk eleje: természetesen továbbra is szerkesztenie kell az új technikai-technológiai lehetőség által szüntelenül megújuló RŽ sorozatait, adatbázisokat kell generálnia, elektronikus termékeket kell a piac számára előállítania, nem hagyományos információs szolgáltatásokat indítania. Miközben kétségtelen: a technológia, amelynek fejlesztésében a VINITI-nek is részt kell vennie, meghatározó fontosságú, ám hozzá kell tenni az „ideológiát” is: az információs munka melyik paradigmáját tartozik támogatni. Ez a paradigma pedig az internet.

Az internetközpontúság a szerzők válaszában második része. A világháló Nyugaton máris közszükségleti eszköz, Oroszországban azzá kezd válni. A dolog lényege: manapság minden vagy majdnem minden tudományos információ születése pillana-

tában felkerül az internetre. A használók számára (akárcsak az internet előtti időkben) az a probléma, miként található meg az a „bizonyos” információ. Ezért az információs központ, különösen az olyan nagy, mint amilyen a VINITI, egyik alapvető feladata, hogy a használót kalauzként vegye maga mellé (ez képletesen értendő) az internet „tudományos információt tartalmazó” részéhez. Ehhez igénybe kell venni a lehetséges katalógusokat, indexműveket, hivatkozásokat, továbbá a hasonló problémákkal foglalkozó információs intézményeket, azaz „felépítményt” kell létesíteni a meglehetősen „lapos” világháló fölé.

A felsorolt és az itt fel nem sorolt eszközök eddig is rendelkezésre álltak, ám külön-külön használatra voltak „ítélve”, s így rengeteg papírt, időt és energiát pazaroltak el. Most mindez – mondhatni – „tudományos világot átfogóvá”, gyorsá és takarékoszá válik.

Az internet forradalmi módon változtatta meg a tudományos kommunikáció lehetőségeit: segítségével konferenciák rendezhetők, „láthatatlan kollégiumok” szervezhetők, a hálón megjelent közleményekre közvetlen reflexiók, kiegészítések eszközölhetők. Ez a VINITI számára új lehetőségeket jelent a tudományos kommunikációban való részvételre, amelyeket „információdúsítás” érdekében realizálhat (pl. cím-, összefüggés, forráskiegészítések). Egyfajta portálként működhet, amely valamennyi belépő számra „individualizált”, „testre szabott” válaszokat ígér kérdéseire.

Végül az internet a VINITI számára az Itoji nauki i tehnikai újraindítását és új (elektronikus) módszerek alkalmazásával való készítését kínálja fel. (Korábban keretelégtelenség miatt akadozott az intézmény ebbéli tevékenysége.)

A VINITI jövőjéről elmondottak nem állnak össze összefüggő prognózissá. Ahhoz számos objektív és szubjektív tény, körülményt kellett volna figyelembe venni. Erre a szerzőknek sem módjuk, sem ambíciójuk nem volt.

/GILÁREVSKIJ, R. S.–ČERNYJ, A. I.: Pát’desát let VINITI. Čto dal’sje? Istorija, dostizenia, budušee. = Naučno-tehničeskaâ informaciâ, 1 ser.; 2 ser. 12. sz. 2002. p. 1–14./

(Futala Tibor)